

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Антония Велкова-Гайдаржиева, Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“, научна област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. филология (История на българската литература от Освобождението до Първата световна война и История на българската литературна критика),

Член на Научното жури по конкурс за заемане на академичната длъжност

ДОЦЕНТ

в професионално направление 2.1. Филология, факултет ФБД, департамент „Нова българистика“, обявен в ДВ, бр. 89/ 16.10.2020 с единствен кандидат гл. ас. д-р Мария Василева Огойска

I. Оценка за съответствие с минималните изисквания и изискванията на Нов български университет:

Представените публикации, сред които монография, критически прочити на класически творби на българската литература през призмата на религиозно-православното, над тридесет статии и студии в нереферирани издания с научно рецензиране или в редактирани колективни томове, над двадесет цитирания, авторските учебни материали, съставителската и редакторската работа, участието в изследователски програми и научни организации, в над четиридесет национални и международни научни форума напълно отговарят на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент“.

II. Изследователска дейност и резултати:

Хабилитационният труд на Мария Огойска „Прочити върху християнския дух на българската литература“ е сред редките опити в българската художествено-рецептивна култура да се прочетат класически или недотам канонизирани творби на националната литература през оптиката на верско-духовното, на православно-християнското. Тръгвайки от базисния скептицизъм на един от първостроителите на модерната критико-рецептивна култура у нас проф. Б. Пенев, според когото българската литература е неспособна да постигне по-дълбоките откровения на едно безбрежно универсално съзнание, да изрази великото и безграничното, да заговори езика на трансцендентно-метафизичното, книгата на Мария Огойска последователно и аргументирано разкрива други пластове в редица класически или недотам оценъчно узаконени творби на българския литературен канон.

Макар че има за обект на своите аналитико-интерпретативни наблюдения крайно различни творби в идейно-тематично, в жанрово-поетологично, в светогледно-почерково отношение, авторката ги сговаря в полето на християнската православна култура. За да се види, че от „Христоматия“ на о. Неофит Рилски до „Стихове“ на Константин Павлов, от П.-Славейковата антологична мистификация „На острова на блажените“ до постмодерния роман на Яна Букова „Пътуване по посока на сянката“, от поемата „Преображение“ на Ем. Попдимитров до „Бележник“ на К. Петканов всъщност българската литература повдига очи нагоре и търси произхода си там.

На пръв поглед изглеждаща като сборник от текстове, писани по различен повод и време, всъщност книгата на М. Огойска има своята дълбоко промислена концептуална рамка и критико-рефлексивен сюжет – тя ни води през екзистенциалните основания на християнския дух в българската литература.

Използвайки други херменевтични сечива, от теософски и духовно-ритуален порядък, изследователката разкрива на интерпретативно равнище литургичния ритъм на редица творби от родната художественост. Лично аз познавам няколко книги, акцентиращи върху библейската образност и религиозен дух в шедьоври на българската класика. Това са изследователските ескизи на Димитър Ефендулов („Българска литература и библейска традиция”, „Религия и художествена литература”, „Религиозни първообрази в поемата „Септември” на Гео Милев”), на Иван Радев „Библията и българската литература“, на Калин Михайлов („Християнство и идентичност”), на Иван Станков („Фигури на отвъдността в българската литература на XX век”)... Без да ги споменава, М. Огойска върви по техните стъпки и макар и с друг критически глас, говори с техния патос, устремен към отвъдните, метафизическите координати на човешкото време-пространство. Аналитичните наблюдения и тълкувателските инвенции на авторката отвеждат към постановката, че православността за българската литература не е просто религиозна принадлежност, а начин на мислене и живеене, духовна устроеност, културна идентичност, жизненоважен модус на съществуването отсам и отвъд чертата на хоризонта.

Уводният етюд търси генеалогичните начала на българската православна литературна култура, която още в зорите си съгражда световите на богочовешките срещи, на отвъдните истини. Разбира се, началото на началата са преводите на свещените книги от братята светци, „сравними по значимост с апостолите, затова и агиографски титулувани равноапостоли”. Те покръстват езика и светогледа на българите, приобщават ги към трансцендентната светлина на думите и светостта на живота.

Може да се каже, че в настоящия труд М. Огойска осмисля текстовете на българската православна култура като иконостас, от който ни гледат и вдъхновяват ликовете на учители, проповедници, творци, застанали на предела на тукашното. Основоположно място в този иконостас на православната духовност заема о. Неофит Рилски със своята „Христоматия”, конструирала българската православна картина на света. Целият текст, посветен на учителско-отеческото поприще на възрожденския книжовник, представлява модерен оценъчно-тълкувателски „агиографски” етюд със своите концептуално маркирани „рубрики”, отвеждащи към съдбовни моменти от житиеписа на книжовника. Отец-професорът Неофит Рилски е достоен за подобен епистемологически-модерен агиографски текст, в който изследователски-биографическото е трансформирано в канава на един контекстуално и аргументативно убедителен портрет на учения духовник. Един будител, превърнал се в духовен ориентир, в просветен водач, в напътстващ *magister* на българската христоцентрична култура.

Друга гледна точка за многоликия автор на „Химна” на светите братя Кирил и Методий представлява опусът „Съвършен живот” в религиозно-философските апофтегми на Стоян Михайловски”. Знаеща високата епистемологическа стойност на архивите, на техните непрестанно отварящи се нови и нови документални пластове и смислови равнища,

авторката щудирано чете и тълкува ръкописа „Книга за народните пастири и възпитатели“, за да осмисли неговото място в контекста на целокупното творческо дело на писателя, но и на религиозно-рефлексивния му светоглед. За да изпъкне образът му на „вцърковен православен (с мисията, че пренася във времето възрожденския дух на големия си предтеча), настояващ на религиозността, на месианистките си възгледи във всичките си писателски, обществени, политически и граждански активности“. „Поезия на мисълта“ е най-адекватната формула за неговия писателски свят. Неслучайно апофтегмите са любимият му поетико-философски жанр. Проповедническото, еклесиологичното начало е основополагащо за сентенционалните изречения на Михайловски. Смеслогенеративно е твърдението на авторката, че в годините след 1906-а пастирско-назидателният дух все повече завладява творчеството на сатирика. Търсенето на Бога, копнежът по срещата с Него е централна тема в религиозната му поезия. И действително, ако задълбочено се вгледаме в религиозните стихове на автора на „Книга за българския народ“, ще видим една настойчива катафатическа тенденция на приближаване и назоваване на Бога. Въпреки че навсякъде и повсеместно човекът на Михайловски вижда триумфа на злото тук на земята, той живее с неугасим стремеж към трансцендентната радост от единението с Него („При Тебе ида, Господи!“). Защото човекът на българския религиозен поет дълбоко в себе си знае, че „колкото по-мрачно е навън, толкова по-силно свети Бог“. Гласът му ех cathedra едновременно бичува и пророчества, наказва и благославя. Той „извира“ издълбоко, de profundis и откънтява надалеко – в сърцето и разума на всеки православен българин.

Следващият ескиз в книгата тръгва от меланхолно-съзерцателната психобиографична настройка на К. Величков при престоя му в Мантон през 1907-а г., за да конструира един изключително духовно градивен сюжет, свързан с религиозната култура у нас. Става дума за отхвърлен и забравен превод на Константин Величков от 1907-а г.

Фигурата на писателя художник, приятеля на Патриарха, интелектуалеца ерудит, политическия деец остава някак загърбена, на „втора линия“ при осмислянето на националния литературен и културен канон. Той все попада в сянката на други писателски персони или обществени дейци. А всъщност К. Величков е сред най-духовно аристократическите, изтънчени, висококултивирани в естетически план представители на художествено-творческата ни интелигенция. Сюжетът, конструиран от М. Огойска във връзка с направения от писателя превод на книга „Псалтир“ като част от корпуса на готвената за издаване новобългарска Библия, е сред приносите на настоящите „Прочити“. Авторската тръгва по почти изличените следи, отвеждащи към един забравен културен подвиг. Статията демонстрира впечатляваща архиварска и реконструктивна работа, която осветлява религиозно-контемплативната страна от профила на автора на „Писма от Рим“. Песенно-поетическият, благодарствено-молителният ритъм на псалмите прави така, че най-тревожните за човешкия интелект въпроси получават своите мъдри, прозренически отговори. Мисля, че ескизът, посветен на съратника на народния поет, създава особена смирено-тържествена, молитвено-боготърсаческа, интеллигентско-литургична топлина, която обгръща звученето и на цялата книга. Въпросите, зададени в него, са от изключителна важност както за творческата биография на К. Величков, за преводаческото дело у нас, но и за историята на православната култура изобщо.

Сред силните аналитично-тълкувателски текстове на „Прочити“ е „Мълчание и молитви из дебрите на Дебра“, посветен на антологията мистификация на П. П. Славейков „На острова на блажените“. За първи път тази единствена по рода си българска книга е прочетена изцяло през оптиката на библейските теми, мотиви, сюжети, образност.

В този текст се среща с редица новаторски наблюдения и тълкувания на Славейковите „островни“ идеи – че антологичната мистификация може да бъде четена като библейско-антропологическа сбирка, размишляваща върху човека като Homo Dei (Човекът на Бога); че тази книга е своеобразна предпричастна изповед; че „Химни за смъртта на свръхчовека“ е виртуозна оратория за творението, за „докоснатия, избрания, само(у)верен човек, който е чул за себе си: „че тебе посвещавам аз на битието в мисълта“; че „Екстаз“ от Чавдар Подрумче по звучене и патос е псалмически химн на вселенскостта на творението... В целия опус, посветен на „Острова“, авторката ползва междутестовите отпратки, типологическите съпоставки с библейския корпус. „Мълчания и молитви из дебрите на Дебра“ задава един напълно нов, различен ракурс към тази уникална книга на българската модерност.

Макар че е по-скоро дескриптивно-цитатен, отколкото концептуално-философски, текстът „Философска еkleтика или „по-високо гледище“ (Върху някои по-неизвестни, ранни философски текстове – размисли на д-р Кръстев)“ внася допълнителни нюанси при осмислянето на крупната фигура на стратега на модерната хуманитарна култура у нас. Всъщност цялата статия настоява, че неокантианецът идеалист, модерният естет, строгият критически съдник е следвал неизменно една философия на смиренито пред „гълбината на непознаваемото“, една воля по неизразимото.

Сред интерпретаторски оригиналните и убедително аргументирани текстове в „Прочити“ е „Съзерцание на духовни същности в поемата „Преображение“ на Ем. Попдимитров. Героят ѝ е граничен, едновременно тукашен и отвъден. Той постига прозренията си, намирайки се „пomeжду“ двете модалности. Тъкмо Той – Избраният, Прoфетическoтo oкo придобива способността да артикулира онова, за което не може да се говори. Считам за находка определянето на поемата като „арабеска на митопоетическата мисъл“, като „палимсест на митологична, философска и библейска тъкан“. В този текст авторката постига един много убедителен християнскоантропологичен анализ посредством многобройните алюзивни връзки с архетипни образи и символи, с православната иконография и стенопис, с църковнославянската песенна традиция.

Относно „Панихида за поета П. К. Яворов“ на Гео Милев М. Огойска настоява, че звучи като писана на един дъх. Същото се отнася и за собственото ѝ церемониално-химнично слово. Тази различна от всички други творба на поета експресионист е по блестящ начин определена още в заглавието като „химнична служба, славословеща новомъченичеството на „извънредната личност“. Възприемам творбата на М. Огойска, посветена на Гео-Милевата „Панихида за поета П. К. Яворов“, за образцов светско-религиозен метатекст, за висок интерпретативно-ритуален жест, свързан с културата на погребалните полета.

Придържайки се към речника на богослужебната култова практика, авторката определя словото на Г. Милев като панигирично-мистическа творба, наречена с името на пеенето при всенощно бдениe; като химнографска служба, „втъкана в православната литургична стилистика“, която „не състрадава над тялото, а възпява духа на поета, нещо повече – помества го в символната категория поетическа святост“. И още: „Панихида за поета П. К. Яворов“ от Гео Милев е заупокойна служба, славословеща новомъченичеството на „извънредната личност“. Действително става дума за един култов поетически-песенен текст, в който безкористното благоговение, безусловното почитание към гениалния творчески дух се е превърнало в „пеене“ и „прослава“. Думите в Гео-Милевия дом-икос трептят, звучат, благоговейт. Те повдигат на степен усещането за извънредността на образа на новомъченика П. К. Яворов. Но и въвличат във вярата в могъществото на великия творчески дух.

Поетът, съ-братът Гео Милев свидетелства, че Яворовият безграничен, главоломен дух е постигнал вечността.

Един от най-съкровениите светло печални, топло религиозни текстове в тук коментираната книга е „Мисъл, събудена от ударите на сърцето“ („Бележник на писателя“ – неиздаван ръкопис на Константин Петканов). К. Петканов е сред най-верски боготдадените български писатели на 20. в., според чийто житейски и творчески етос човек винаги е в „religio“, във връзка, в „схесис“ (Янорс 2002: 11).

Дневниковото слово е дълбоко съкровено, изповедно и рефлексивно, обърнато към настоящето и миналото, но и заветно, насочено към поколенията. Неиздаденият „Бележник на писателя“, превърнал се в обект на изследване от страна на М. Огойска, действително ни потапя в религиозно означеното житейско и творческо ежедневие на хуманиста Петканов, чието съществуване е белязано от онтологичната обвързаност между човека и трансцендентното начало. Самото житие на боголюбеца Петканов връща духа на вечността в измеренията на делничното. В словата и делата му прозират едновременно немощта и силата на човека, земната безпомощност и отвъдната радост. Етюдът на М. Огойска за К. Петканов е поредният повод, който провокира необходимостта от появата на цялостен монографичен труд върху фигурата и наследството на „псалмопевеца“ на българската православна църква и тракийската равнина Константин Петканов.

Макар и пробуждащ любопитства, макар и изследователски неордinerен, текстът „Интерпретации на Атанас Славов върху преводи на Шекспирови трагедии“ стои малко встрани от „духа“ на настоящата книга, а още повече в „библиотечно съседство“ с опусите за К. Петкановия „Бележник“ и Д.-Талевия „Паисий“. Но пък есето „За усърдието“, предизвикано от „любогрейната малка книжица“ на Ив. Богданов „Светлините на Атон“, концептуално и патосно удържа единството и целостта на „Прочити“.

Впечатлява това пронизателно, интимно-съкровено, светлoneбесно определение „любогрейна“ на Ив. Богдановата творба, посветена на свръхсакралния топос в православната духовна история и на неговите обитатели – едновременно жители на земята и граждани на небето (Бигович 2003: 89) – или, както великолепно ще ги нарече М. Огойска: „хора отшелници, приели съдбата, понесли дара на словото“ (Огойска 2017: 171). Атон – тази надвременна, вечна обител на ортодоксалните християни, сър Съвсем различно звучат критико-интерпретативните регистри на авторския глас в последните глави на книгата. И това е съвсем естествено, имайки предвид времето и творбите, които проблематизира.

„Лирическата гротескова проза на Иван Динков“ е литературоведски рефлексивен, социалнофилософски текст, проблематизиращ злото в българското битие. Съвсем очаквано сред финалните интерпретативно-портретиращи щрихи в книгата е „Докато вената на любовта кърви от сила“: за библейските знаци у Борис Христов, или между фазите на Сътворението и Апокалипсиса“. Разчетена през неоткривани досега оптики – през алюзията с Апокалипсиса като знание за край на света, през екзистенциалната метафорика на „ъгъла“ като приют на съществуването, като дом на вечността; през планината в нейната амбивалентна символика като докосване до Бога, но и като метафора на грешно човешкото – поезията на Б. Христов заговаря полифонично – и силовомъченически, и отшелнически, и благославящо. Притчово-библейски. Тръгвайки от началата на българската православнолитературна култура, „Прочити“ е финализирана с наблюдения върху „Поетика на митологичните форми в постмодерния роман (За книгата на Яна Букова „Пътуване по посока на сянката“).“ Условно казано, обговорен е българският литературен процес в неговата начално-финална рамка (до момента, разбира се) през призмата на религиозно-православното.

Въпреки че ми липсват критико-интерпретативни и литературноисторически опуси, посветени на Вазовата съборно-хармонизираща религиозност, на Лилиевите пътувания към Бога, на Йовковите трудовогероически чудеса, на Каралийчевите вълшебни съзрения, книгата на М. Огойска е най-сериозният до момента „апостроф“ на ширещата се през десетилетията теза за трезвата заземеност, за битовата светскост на българската литература. Погледнати през верско-християнска, през богослужебно-ритуална, през православно-религиозна призма, редица шедеври, но и по-малко познати творби от родната литературна история заговарят с непознати гласове, завръщат ни към началата на българската православна култура, трансцендентират тукашното ни битие.

Книгата на М. Огойска литературоведски и богословски интерпретативно убедително внушава, че християнски вдъхновеното слово на българската литература не е в изгнание, не е в „ъгъла“. То зазвучава в редица нейни творби от Средновековието до постмодерността, за да измоли избавление от земните страдания, но и да посвети в небесната благодат.

Много от изследователските статии на М. Огойска са с по-общ културологичен, културносемиотичен характер и засягат универсални проблеми на православната християнска антропология. Самите заглавия са знакови, ключови, но и символно-метафорични, отвеждащи към основополагащи текстове на художествената и богословската литература. Така например „Дарове за Дара“ е увлекателен есеистичен разказ за даровете на вълхвите, които носят великата благодат да са свидетелство за Господното пришествие. Става дума за „разказ“, плътно аргументиран чрез анализ на иконографски образи и сцени. Или „Ритъмът на света в живописата, скулптурата и поезията на Микеланджело“ – текст, фокусиран върху монументалната фигура на Микеланджело в световната култура. Художникът е видян като богоизбрания, способен да създава познание и красота, да преобразява камъка в човешки портрети: „Тайната на божественото в човека е почувствана, изстрадана и изобразена от Микеланджело чрез мрамора, живописата, словото“. Поантата на текста е своеобразно заглавие за бъдещо изследване: „Микеланджело сам е едно от доказателствата за съществуването на Бог!“

3. Цитиране от други автори.

Установените 25 позовавания на публикации от автора са показателни, че българското литературознание се „отваря“ към осмислянето на родната художественост през призмата на религиозно-православното, а от друга страна, че Мария Огойска утвърждава авторитета си на автор в това поле на литературната интерпретация.

4. Оценка на резултатите от участие в изследователски и творчески проекти и приложение на получените резултати в практиката.

Респектиращо е участието на М. Огойска в проекта на департамент „Нова българистика“ „Годишните на литературата“, който задава нова, модерна - и синхронна, и диахронна призма за осмислянето на националната литература от по-далечното и по-близкото минало през прагови, гранични, но литературоцентрични години; в дългосрочната научноизследователска програма „Литературата на НРБ (1946-1990)“, амбицирана да прочете художественото наследство от този период отвъд идеологико-политизираните предпоставки на епохата; в големия проект на департамент „Нова българистика“ и Американска фондация за България „Света Гора Атон в българската култура и словесност“, резултат от който са изключително ценните и от литературноисторическа, и от социокултурна, и от аналитико-интерпретативна гледна точка издания като „Света Гора Атон: място, единствено в света“, „Словото в светогорската живопис на Захарий Зограф“, „Успоредни поклоннически пътеписи. Из Света Гора“, документалният филм „Живот и мистическа реалност“ и др.; в Литературноисторическата школа „Д-р К. Кръстев“, в рамките на която

М. Огойска е ръководител на проект „За цялостна реконструкция на новозаветния религиозен пласт в българската литература и литературна култура“ – начинание, което изисква десетилетна отдадност.

III. Учебна и преподавателска дейност.

1. Аудиторна и извън-аудиторна заетост, работа със студенти и докторанти.

М. Огойска е сред изключително активните членове на департамент „Нова българистика“, тя не само активно участва в общите инициативи, но дава идеи и реализира много от тях. Така например тя разработва и предлага проект за интердисциплинарна магистърска програма „Православна България в християнска Европа: исторически и литературни изследвания“, която, смятам, че няма аналог в други университети и задава различна, но крайно необходима парадигма за осмислянето на националното духовно наследство. Специфичните компетентности на кандидатката проличават в предложените от нея два нови курса „Атон в българската култура и словесност“ и „Света Гора Атон“. Изобщо съчетаването на богословската с литературноисторическата подготвеност е рядкост в литературоведските среди у нас.

М. Огойска е както ръководител, така и рецензент на редица дипломни работи и магистърски тези, особено проблематизиращите християнския пласт на българската литература и култура, което е неин личен принос за утвърждаване на авторитета на департамент „Нова българистика“. Също така гл. ас. Огойска е активен участник в организирания от Библиотеката на НБУ семинари, свързани с изграждане на виртуални решения за обучение, с работа с електронния архив на НБУ и др.

2. Оценки от анкетите на студентите.

Средната оценка от студентите за удовлетвореността от курсовете и преподавателя се движи през годините между Добър и Мн. Добър. Оценката е показателна както за безспорните компетенции и умения при използването на различни интерпретаторски и изследователски призми спрямо българската литература, така и за вискателността на лектора.

IV. Административна и обществена дейност.

1. Участие в колективни органи на управление на НБУ.

М. Огойска е член на Програмния съвет на ДНБ, участва редовно в месечните заседания, както и при взимането на всички решения на съвета. Трябва да се отбележи и че кандидатката в конкурса изпълнява функциите на Програмен консултант на Департамент „Нова българистика“ за : БП „Българистика“, МП „Литература, книгоиздаване, медии“, МП „Творческо писане“. От есенния семестър на 2020/2021 М. Огойска е директор на програмен съвет на Департамент „Нова българистика“.

2. Обществена активност.

Не само с публикациите, но и с публичните лекции М. Огойска не само разкрива, анализира и популяризира християнските ценности в българската литература и култура, но и последователно оборва ширещия се през десетилетията скептицизъм относно религиозно-метафизичната дълбочина на редица шедьоври на националната художественост, като така тя работи за утвърждаването на една устойчива традиция, свързана с осмислянето на националния литературен канон през призмата на верско-духовното.

Показателни за обществената активност на кандидатката са членствата ѝ в следните организации: Дружество „Гражданин“, Съюз на българските журналисти, Литературноисторическата школа „Д-р К. Кръстев“, Сдружение на българските писатели, Сдружение „Приятел на Света Гора“.

3. Привличане на студенти в програмата.

Преподавателят регулярно осигурява участието на студенти в конференции, кръгли маси, събития, организирани от Департамен „Нова българистика“, поощрява ги да създават собствени литературнокритически текстове и изследователски разработки, някои от които вече са публикувани.

V. Лични впечатления от кандидата.

Познавам гл. ас. д-р М. Огойска преди всичко като автор на книги, статии, доклади, които представят нетрадиционни, различни, но много проникателни гледни точки спрямо редица класически или недооценени произведения на българската литература. Смятам, че изследванията, т.е. „новите прочити“ на авторката са един друг, крайно необходим „глас“ в съвременното ни литературознание. Защото православността в българската литература е нейна същностна черта.

VI. Мнения, препоръки и бележки по дейността и постиженията на кандидата.

Научно-изследователската и учебно-преподавателската дейност на Мария Огойска имат своето безспорно значение за проучването и изучаването на историята на българската литература и култура, за обогатяването ѝ с различни гледни точки. Би било добре усилията на кандидатката да се съсредоточат към създаването на цялостна концептуална монография, свързана с проблемите, които я занимават през последните десетилетия.

Заклучение: В заключение напълно убедено предлагам на Научното жури да присъди на гл. ас. д-р Мария Василева Огойска академичната длъжност ДОЦЕНТ в професионално направление 2.1. Филология, факултет ФБО, департамент „Нова българистика“ и съответно да бъде избрана от Академичния съвет на НБУ.

15. 02. 2021 г.

проф. д-р Антония Велкова-Гайдаржиева